

מורה לחיים: קווים לדמותו האניגמטית של פתוללה גולן

דורי מוריק*

מרץ 2014

מאמר זה מוקדש לזכרו של פרופ' משה גמר ז"ל

פתוללה גולן (Fethullah Gülen) הוא כיום אחד האנשים המשפיעים ביותר בתורכיה, למרות העובדה שכבר 15 שנים הוא יושב בגלות מרצון בארה"ב. לאחר שהרחיב את רשת החינוך והתקשורת שבבעלותו, זכה האיש לתמיכה מצידם של מיליוני אנשים. מעבר לזאת, השפעתו ניכרת גם בפוליטיקה התורכית, למורת רוחו של ראש הממשלה, רג'יפ טאיפ ארדואן, בעבר ידיד קרוב וכיום יריב מושבע. מטרתו של מאמר זה היא לחשוף בפני הקוראים את מפעלו החינוכי, שהפך למעצמה חובקת עולם, ולבחון אותו בהקשר הפוליטי התורכי.

פתוללה גולן (Fethullah Gülen) הוא כיום אחד האנשים המשפיעים ביותר בתורכיה, מבחינה פוליטית ודתית. בתקשורת הישראלית מדגישים כי גולן הנו יריבו העיקרי של ראש ממשלת תורכיה, רג'יפ טאיפ ארדואן, ושל מפלגת השלטון ב-11 השנים האחרונות, מפלגת הצדק והפיתוח (AKP). עם זאת, זהו רק פן צר אחד ולא מייצג של אישיותו. מעורבותו במהלך שנועד להפיל את הממשלה המכהנת, שלטענתו מנהיגה את המדינה בצורה אנטי-דמוקרטית ואינה מייצגת את רצונם האמיתי של תושבי תורכיה, אכן קיימת. אבל, לא פחות חשוב מכך, גולן היה ונשאר איש חינוך, כפי שהיה כששירת כאימאם במסגדים. מטרתו של מאמר זה היא לחשוף בפני הקוראים את מפעלו החינוכי, שהפך למעצמה חובקת עולם, ולבחון אותו בהקשר הפוליטי התורכי.

גולן נולד ב-27 באפריל 1942, בעיר ארזורום שבמזרח תורכיה למשפחה דתית. אביו היה אימאם וגולן הלך בעקבותיו. כבר בגיל 16 קיבל הסמכה לתפקיד זה בעיר אדירנה. בהמשך, הלך בעקבות נורסי סעיד, איש דת ששימש לו כמורה רוחני. הוא הרבה לנהל "שיחות שוק" עם עוברי אורח. עיקר הסוגיות בהן התעסק בתפקיד זה היו: חינוך, מדע, כלכלה וצדק חברתי. הטפותיו הושפעו במידה רבה, מאנשי דת, כמו סעיד עצמו והמיסטיקן והמשורר הסופי ג'לאל א-דין אל-רומי.

גולן פרש ב-1981 מהמסד הדתי בתורכיה לטובת הקמת תנועה דתית עצמאית. בהמשך נשא דרשות באופן פרטי. ב-1999 היגר לפילדלפיה, שבמדינת פנסילבניה בארה"ב. הסיבה הרשמית לעזיבתו הייתה בעיות רפואיות, אולם למעשה עזב בשל רדיפות מצד רשויות החוק במדינה, שטענו כי התנועה שהקים (שנקראת *היזמת* - Hizmet) פוגעת בערכיה החילוניים של המדינה. פגוע מהאשמות אלה, טס גולן לפילדלפיה ולא חזר למולדתו מאז.

---

* דורי מוריק הוא בוגר תואר שני במזרח תיכון מטעם אוניברסיטת תל-אביב.

תנועתו של גולן, יש לציין, לא צמחה באופן מיידי. היה זה תהליך הדרגתי, בן שלושה שלבים. בהתחלה, גולן ואנשיו החלו לייסד מספר תאים וקבוצות דיון באוניברסיטאות. אותם תאים פיתחו את רעיונותיו של גולן. המטרה הייתה ליצור סוג של "אדם חדש", מבחינת יחסו למוסר ולחברה.

בשלב השני, טבע גולן את חותמו על תחום החינוך. תחום זה אינו נפרד מפוליטיקה, שכן יש בו הכוונה של תלמידים לקו מדיני, חברתי או תרבותי מסוים (כמו תנועת אליאנס, המקדמת שפה ותרבות צרפתיים ברחבי העולם מ-1883). בשנת 1982 הוקם בית הספר הראשון של תנועת היזמת באסיה, ובשנים שלאחר מכן הוקמו עשרות בתי ספר נוספים. בראשית המאה ה-21 חלה עלייה ניכרת במספר בתי הספר של התנועה, ואלה הוקמו במדינות רבות ובהן ארה"ב, אוסטרליה, אזרבייג'ן, בוסניה, בולגריה, גיאורגיה, גרמניה, הודו, עיראק, קזחסטן, קירגיסטן, מרוקו, הולנד, פקיסטן, רומניה וסומליה.

גולן הוא מאמין גדול בחשיבות החינוך. הוא מעודד את התלמידים בבתי-הספר של התנועה להשקיע את מירב מאמצייהם בלימודים במקצועות הריאליים. הוא מאמין שהעתיד טמון בתחומי לימוד אלה ולא בלימודי דת, על אף שיש לדבריו להקפיד גם על ערכי המשפחה והדת. במאמר שפרסם באתר האינטרנט שלו, תחת הכותרת "חינוך מלידה עד המוות", גולן קבע כי חשיבות הלימוד היא להפוך אנשים שנולדו "חסרי אונים ובורים" לבעלי יכולות כ"תפישה, דמיון, זיכרון והיכולת לעבד נתונים". יכולות אלו אינן פחות חשובות בעיניו מאשר הבנת החומר הנלמד בכיתה. השקפתו של גולן עוסקת גם בקשר שבין הגוף לנפש. מבוגרי מערכת החינוך שלו מצפים אומנם שיחשבו באופן רציונלי, אך לא שידכאו את רצונותיהם הטבעיים, וזאת בכפוף לגבולות החוק והמוסר.

תפיסתו של גולן היא שחינוך תלוי אומנם במשפחה ובבית הספר, אך לא פחות מזה גם באומה. לדבריו, האומה היא שצריכה להגדיר ולהציב מטרות לאזרחיה (בהם גם לצעירים), ואם הם נכשלים, משמעות הדבר היא שהאומה כולה נכשלה. הוא רואה בצעירים את דור המחר, וקורא להשקיע בהם ולטפח אותם ככל הניתן, וגם להקנות להם ערכי מוסר כגון צניעות וחתייה לקדמה ולרווחה.

לאחר ביסוס התאים באוניברסיטאות, השרשת הרעיונות בקרב סטודנטים, והשקת הרשת החינוכית, נפתח השלב השלישי - הקמת רשת תקשורת, בראשה העיתון זמאן. עיתון זה, שמודפס במספר שפות מאז 1986 מופיע בגרסתו המודפסת בקרוב ל-20 מדינות (ובהן ארה"ב, רוסיה, מצרים, רומניה, אפגניסטן ועוד). העיתון, שמזדהה עם המשנה הגולניסטית, משמש כלי להעברת מידע ולהנחלת תפיסת העולם של התנועה. מעבר לכך, ניתן למצוא בעיתון מידע כמעט בכל נושא, כבכל עיתון יומי אחר ולא רק בנושאי פוליטיקה. יש גם פינות כלכלה, תרבות, ספורט ועוד. [העיתון זמין באינטרנט](#) באופן מלא, גם באנגלית, ומהווה אבן שואבת לקהל צעיר שעשוי להצטרף לתנועה ולהוות עתודה לגרעין הקיים של החברים בה. גם [האתר הרשמי של התנועה](#) משמש לאותן מטרות. גולן רואה עצמו כסוג של מפיץ בשורה, שמציג את "תורכיה האחרת", למרות המרחק הגיאוגרפי בין מקום מושבו בארה"ב לארץ מולדתו. תורכיה בצביונו היא מודרנית, פתוחה וחופשית. היא איננה כופה לימודי דת ואף טוענת שזה איננו העיקר בחיים.

הפצת המידע מסייעת לגולן לזכות בהשפעה על הזירה הפוליטית והציבורית בתורכיה, מבלי שכף רגלו תדרוך בה. נוסף על כך, רבים מנאמניו השתלבו במערכת המדינית, והתברגו בתפקידי צמרת בה, ובמיוחד במשטרה ובמערכת המשפט. הדבר אפשר לתנועה לקחת חלק במהלכים פוליטיים - דוגמת החקירה כנגד קציני צבא שהואשמו בתכנון הפיכה (בה שיתפה פעולה עם הממשלה), וחקירת השחיתות האחרונה כנגד סביבתו של ארדואן. עם זאת, אנשי התנועה שומרים על פי רוב על פרופיל נמוך. קשה לאתר אותם ולנקוב בשמותיהם. רובם כלל אינם מודים בהשתייכותם לתנועה ובו זמנית "נמצאים בכל מקום ובשום מקום". ובכל זאת,

לאחר חשיפת פרשת השחיתות בתורכיה בדצמבר 2013, פתחה הממשלה במבצע רחב היקף להעביר מתפקידם את מי שזוהו כנאמנים של גולן.

היחסים בין גולן לארדואן לא תמיד היו מתוחים. בעבר, איש הדת תמך בפוליטיקאי והעניק לו רוח גבית. כך היה בשמונה השנים הראשונות לכהונת ארדואן. ככל שחלף הזמן, עבר בין השניים "חתול שחור". הסכסוך ביניהם הפך גלוי סביב פרשת המרמרה, שהתרחשה במאי 2010. גולן ביקר את ההחלטה התורכית לאפשר למשט לצאת לדרך, וטען שמדובר היה בהתגרות מיותרת בישראל. גולן, שבעבר התבטא בחריפות כנגד היהודים, מיתן את עמדותיו במהלך שהותו בארה"ב ואף החל להפליג בשבחיה של היהדות. נוסף על הביקורת שלו כלפי ארדואן בעניין המשט, גולן החל מותח ביקורת גם על נושאים אחרים במדיניות-החוץ התורכית, והחל להצטייר בעיני ארדואן כאיום פוליטי. המתח הלך והחריף במחצית השנייה של 2013, והגיע לשיאו בדצמבר 2013, עת האשים ארדואן כי גולן עומד מאחורי חשיפת פרשת השחיתות במדינה, וזאת ממניעים פוליטיים.

גולן עצמו שומר על מרחק מהתקשורת. הדבר מוסיף למסתורין שאופף את תנועתו, והוביל לשורת תחקירים בתקשורת הבינלאומית על התנועה ודרכי פעולתה. בתחקירים אלה, שהבולט בהם שודר בתכנית "60 דקות" האמריקאית במאי 2013, חלקו חברי התנועה (שרובם לא הזדהו ככאלה) שבחים רבים לגולן, אותו תיארו כמחנך ומנטור. נטען גם שגולן משמש מודל לחיקוי עבור מעריצים במזרח התיכון, הואיל ובשונה מהוגי דעות מוסלמים רבים לפניו, הוא סבור שמנהיגי אומה צריכים לקחת אחריות על גורלה ולא להפנות אצבע מאשימה לנסיבות חיצוניות, ככיבוש או אימפריאליזם.

לצד המחמאות, הועלו בתחקירים שונים על התנועה טענות בדבר ניסיונות להמיר את דתם של תלמידים לא-מוסלמים שמתקבלים ללימודים בבתי הספר של התנועה, בדבר ניסיונות להקים מובלעת תורכית בלב אמריקה תוך ניצול פרצות בחוקי ההגירה האמריקאים כדי להקים רשת מוסדות חינוך פרטית-לכאורה במימון ציבורי רחב-היקף, בדבר מתן שוחד לבעלי תפקידים וסחיטה באיומים, ובדבר מעורבות במעצרו ב-2012 של העיתונאי התורכי אחמט שיק, שעסק בכתיבת ספר ביקורתי ביחס לתנועה וביחס לגולן עצמו. תנועת גולן הכחישה מכל וכול האשמות אלו, אך היה בהם כדי לפגוע בתדמית הנקייה שניסתה התנועה לשוות לעצמה.

לאורך השנים צבר גולן תומכים רבים, כמו גם מתנגדים רבים. ואולם, על דבר אחד אין מחלוקת: גולן היה ויישאר דמות מרכזית בפוליטיקה התורכית גם בעתיד הנראה לעין, והעוינות הנוכחית בינו לבין ארדואן צפויה להיות מרכיב מרכזי בשנת הבחירות הקרובה בתורכיה.